

Regulatory and Planning Speech Functions Influence on the Senior Preschoolers' and Junior Schoolchildren's Voluntary Development

Вплив регулятивної та планувальної функцій мовлення на вольовий розвиток старших дошкільників і молодших школярів

Valentyna Poul

Ph.D. in Psychology, Head of the
Department of the Psychology and
the Development of Personality

E-mail: valenpoul@gmail.com

orcid.org/0000-0002-9010-3841

ResearcherID: L-6035-2018

Валентина Поуль

кандидат психологічних наук,
завідувач кафедри психології
та розвитку особистості

Ostap Bodyk

Ph.D. in Philology, Associate
Professor, Acting Rector

E-mail: ostapb74@gmail.com

orcid.org/0000-0003-4642-8371

ResearcherID: O-9207-2018

Остап Бодик

кандидат філологічних наук,
доцент, в.о. ректора

*Donetsk Regional In-Service
Teacher Training Institute*
✉ 47, Vasilya Stusa Str.,
Kramatorsk, Donetsk region,
Ukraine, 84301

*Донецький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*
✉ вул. Василя Стуса, 47,
м. Краматорськ, Донецька обл.,
Україна, 84301

*Original manuscript received August 13, 2018
Revised manuscript accepted February 25, 2019*

ABSTRACT

The article is based on the idea of studying the growth of the regulatory role of child's speech in the activity organization and feasibility and the conduct of child's behavior. According to this idea, the child's volitional behavior arises with the skills appearance to build speech utterances, when youngster begins to draw up a plan of his/her activity and regulate the process of his/her implementation with their help, i.e., the development of planning and regulatory speech functions is in progress.

Emphasis is placed just on the problem of forming in children the ability to build utterances on their own in connection with the development of speech functions and their volitional development. It's given the proof of the interconnection of the stages development of planning and regulatory speech functions in preschool and junior schoolchildren and the conditionality of the volitional development of children by the development of their speech skills and functions.

The paper presents a functional-structural model of the development process optimization of planning and regulatory speech functions by children in forming their speech skills. It's illustrated the structure of the program forming preschoolers' and first graders' skills to model speech utterances for their development of planning and regulatory speech functions, the formation of which is considered as one of the their volitional behavior development mechanisms. The effectiveness of this program has been experimentally proved. The results show the substantial children's speech development changes, the positive will development dynamics, the time history in an interrelation between children's will and speech development, namely: volitional development was connected with all connected speech indicators at the same time, in preschoolers – mainly with their utterances completeness and logic, in first-graders – with the understanding of the meaning of their own speech in activity.

On the basis of the scientists' theoretical and experimental works and presented empirical research results analysis it's suggested to assume the senior preschool age as a sensitive for the regulatory speech function development and the junior school age – planning one.

Key words: *regulatory and planning speech functions, speech utterances, volitional behaviour, senior preschool age, primary school age.*

Вступ

На сучасному етапі становлення психолінгвістичної галузі науки залишається важливим питання впливу формування мовлення на процес становлення особистості дитини, зокрема розвитку її волі, оскільки передумови її становлення включають розвиток здатності до оволодіння власною поведінкою та своїми психічними процесами у зв'язку з необхідністю успішного інтегрування в суспільні відносини та розвитку поведінкових

моделей життєздатності. Особливу актуальність це питання набуває при переході від дошкільного до молодшого шкільного віку, коли діти оволодівають уміннями будувати свою поведінку в зв'язку з новими соціальними умовами. Успішність соціальної адаптації дитини за даними досліджень значною мірою залежить від рівня розвитку вмінь будувати зв'язні висловлювання, які забезпечують їй можливість реалізувати свою пізнавальну й соціальну активність як у колі однолітків, так і в спілкуванні з дорослими, тобто будувати власну поведінку відповідно до життєвих ситуацій. Отже, доцільним є ретельне вивчення особливостей впливу мовлення на вольовий розвиток дітей на цих етапах онтогенезу, а також створення оптимальних умов для нього в ході педагогічного процесу.

Аналіз публікацій та постановка проблеми. Наше дослідження ґрунтується на думці Л. Виготського, що здатність дитини до оволодіння власною поведінкою визначається розвитком у неї вмінь мовленнєвого планування та регуляції дій (Выготский, 1999). У роботах, у яких розроблялася ця ідея Л. Виготського, а саме: – було виявлено, що спочатку діти оволодівають уміннями регуляції своїх дій, які задані дорослим або правилами гри у словесній формі (Психология личности..., 1965; Психология, 1968; Левина, 1968; Котырло, 1971; Шибитская, 1973; Переверзева, 1981; Бастун, 1992; Поліщук, 1995; Sadagopan & Smith, 2008). Із часом здібності самостійно пред'являти вимоги до однолітків, а далі і до себе, діяти згідно з ними стають початковим етапом перебудови мовленнєвих вказівок інших у механізми саморегуляції. Також у роботах учених наголошується, що сформованість умінь дитини самостійно здійснювати мовленнєвий супровід власних дій у подальшому стає для неї засобом самоконтролю й адекватної оцінки власних вчинків, а згодом дозволяє планувати свою діяльність у майбутньому (Лурия & Юдович, 1956; Lunzer, 1968; Левина, 1968; Mussen, Conger & Kagan, 1970, Пименов, 1971; Карпова & Ахунджанова, 1983; Карпова & Степанова, 1984; McTear, 1984; Непомнящая, 1992; Самошкина, 1995; Волков & Волкова, 2003; McDaniel, McKee & Garrett, 2010 та ін.). Тобто спочатку починає діяти регулятивна (дитина поводить ся, посилаючись на вимоги і вказівки дорослого), а далі планувальна функції мовлення (дитина прагне самостійно скласти план своїх дій, що виявляється в побудові нею власних висловлювань). Результати дослідження

В. Лубовського переконливо свідчать, що у дітей із віком зовнішні форми прояву саморегуляції (безпосереднє спонування до дії, підкріплення та мовленнєве позначення її) переходять до внутрішніх (узагальнення і вербалізація власних дій та планування майбутніх) і цей перехід являє собою основу розвитку планувальної функції мовлення (Лубовский, 1978). Сама можливість планувати дії, як зазначає Є. Субботський, спирається на сформованість у дитини певного рівня мовлення (Субботский, 1976).

Цікава думка Г. Гарріса-Шмідта та Г.Д. МакНамі, які стверджують, коли діти беруть участь у таких діях, які кидають їм виклик, вони поступово усвідомлюють навички, необхідні для виконання певних завдань, і засвоюють засоби для цього, засновані на допомозі, яку вони отримують від вчителів та однолітків. Таким чином, діти стають грамотними, опановуючи мовленнєвими навичками в контексті діяльності, яка має мету, яка має для них сенс (Harris-Schmidt & McNamee, 1986).

Згідно з уявленнями вчених (Леонтьев, 1969; Лурия, 1998; Мухина, 2006; Лаужикас, 1967; Кулачковская, 1973 та інші) власне вольова поведінка дитини виникає з появою вмінь самостійно будувати мовленнєві висловлювання, але при вивченні науковцями їх структур та особливостей побудови дітьми різного віку практично зовсім не розглядався зв'язок цих умінь з освоєнням ними регулятивної та планувальної функцій мовлення. У роботах Л. Виготського, Р. Левіної, В. Лубовського, О. Лурії, Дж. Беніньо, Д. Бірд, Дж. МакНамара, К. Берг, Д. Фаррара та ін. визначено взаємозв'язок розвитку вольових та мовленнєвих процесів у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку (Виготский, 1999; Левина, 1968; Лубовский, 1978; Лурия, 1998; Benigno, Byrd, McNamara, Berg & Farrar, 2011), але вченими не досліджувалися зміни цього зв'язку в динаміці розвитку волі та мовлення на перших етапах онтогенезу. Тому на основі аналізу наукових робіт нами запропоновано бачення можливого взаємозв'язку етапів освоєння регулятивної та планувальної функцій дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, який представлено на рис. 1 (Поуль, 2015).

Так, спочатку у дошкільників проявляється регулятивна функція: дитина розуміє та безпосередньо підпорядковує свої дії і поведінку слову дорослого, оволодіває відстроченим виконанням

його вимог, її власне гучне мовлення тільки супроводжує діяльність і констатує окремі елементи й результати (звітування або первинне узагальнення). Водночас вона в елементарному вигляді перевіряє, чи відповідають її дії цим вимогам.

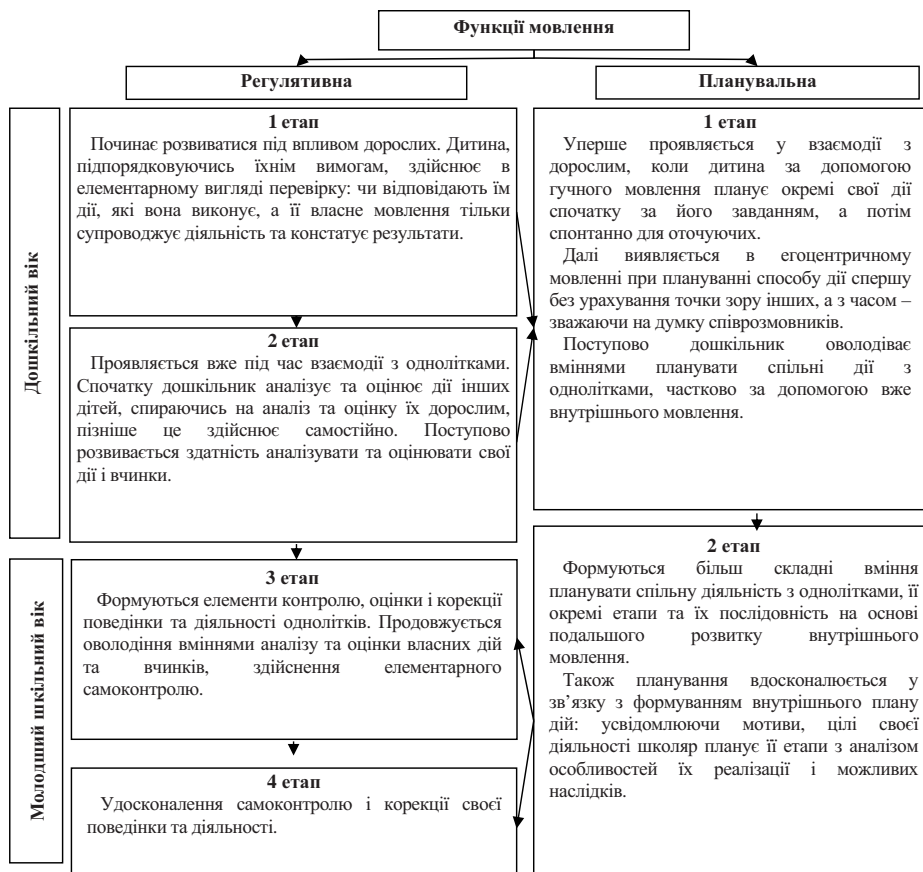

Рис. 1. *Взаємозв'язок етапів становлення регулятивної та планувальної функцій мовлення у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку*

Далі ця функція виявляється у дітей у ситуації взаємодії з однолітками, коли під час організації спільної діяльності вони аналізують та оцінюють їхні дії на основі попереднього аналізу й оцінки цих дій дорослим, проявляють елементарний контроль і корекцію діяльності ровесників. Згодом оволодіння цими вміннями сприяє розвитку у дошкільників здатності до аналізу й оцінки власних дій і вчинків.

У молодшому шкільному віці регулятивна функція мовлення переходить на новий вищий рівень функціонування за рахунок, по-перше, подальшого формування вмій контролю, оцінки, корекції поведінки й діяльності однолітків; по-друге, удосконалення самоконтролю та корекції своєї поведінки й провідної діяльності.

Елементи планувальної функції мовлення також починають виявлятися в різних ситуаціях взаємодії дитини-дошкільника з дорослим спочатку при плануванні своїх дій за його завданням, а потім самостійно відповідно до події, яка безпосередньо відбувається. Далі при взаємодії з однолітками у дошкільників поступово розвивається вміння планувати спосіб спільних дій на основі егоцентричного мовлення: спочатку без урахування думки співрозмовників, потім – прислухаючись до їхньої точки зору.

Необхідність висловлювати свої наміри при спілкуванні з оточуючими спонукає дитину точніше зрозуміти конкретну ситуацію взаємодії, що сприяє виходу за її безпосередні межі. Тобто дитина переходить від конкретної наочної ситуації до її контексту, що виявляється у здатності усвідомлювати деякі мотиви, цілі й результати своєї поведінки та дій, а також в опануванні завдяки вже внутрішньому мовленню вміннями складання плану діяльності з однолітками, а саме: продумувати певні етапи окремих спільних дій та зіставляти їх послідовність.

У молодшому шкільному віці відбувається подальше становлення у дитини внутрішнього мовлення, яке забезпечує здійснення самоінструкції, самоконтролю, самоаналізу й самооцінки дій і вчинків, тобто власної поведінки та діяльності. Також виникає одне з важливіших психологічних новоутворень – внутрішній план дій, який забезпечує школяру можливість формулювати цілі, визначати шляхи їх досягнення, тобто обирати й зіставляти різні варіанти дій, планувати їх послідовність та засоби реалізації з передбаченням можливих наслідків, що сприяє активному освоєнню планувальної функції мовлення.

Ми погоджуємося з думкою Л. Виготського, В. Лубовського, Л. Самошкіної, що дошкільний вік є сензитивним для освоєння регулятивної функції. Саме в цей період відбувається оволодіння дитиною вміннями організувати свої дії за допомогою гучного мовлення: констатувати, контролювати, оцінювати, вносити корективи. А перехід від оволодіння вміннями зовнішньої

регуляції власної поведінки та дій до внутрішньої стає підґрунтям поступового освоєння планувальної функції (Выготский, 1999; Лубовский, 1978; Самошкина, 1995).

Зміна зовнішнього мовленнєвого планування своїх дій внутрішньо мовленнєвим закладає основи для формування в молодшому шкільному віці здатності здійснювати планування. Наявність певною мірою сформованості внутрішнього плану дій у цей віковий період забезпечує учневі можливість визначати мету, планувати шляхи її досягнення, передбачати результати й наслідки своїх вчинків і реалізувати задум, що оптимізує розвиток планувальної функції мовлення. Відповідно, регуляція, контроль та оцінка своєї поведінки починають удосконалюватися. Отже, вищезазначене дає нам можливість припустити, що молодший шкільний вік є сензитивним для освоєння планувальної функції мовлення, яка в свою чергу оптимізує подальше становлення регулятивної. Це відбувається у зв'язку з тим, що дитина при плануванні своєї діяльності прогнозує її етапи, передбачає результати, вона в змозі ретельно відстежити успішність здійснення власних дій, бачити помилки, своєчасно їх виправляти, що свідчить про вдосконалення самоконтролю.

Освоєння дітьми планувальної та регулятивної функцій, на думку Р. Левіної, М. Лісіної, відбувається в процесі перетворення ситуативного мовлення в контекстне під час повідомлення своєї думки у висловлюванні (Левина, 1968; Лисина, 1986). Цей процес може здійснюватися, по-перше, при поступовій зміні ситуацій взаємодії з оточуючими: від виконання вимог дорослого до спільних дій з однолітками, далі – до організації власної діяльності і поведінки; по-друге, при послідовному перетворенні особливостей розвитку мовлення в цей період: від зовнішньо мовленнєвого повідомлення для інших до егоцентричного мовленнєвого супроводу власних дій, далі – до внутрішньо мовленнєвого планування своєї діяльності. Зазначене дозволяє нам припустити, що формулювання своїх думок, які зв'язані в єдине ціле і зрозумілі співбесіднику без урахування тієї конкретної ситуації, в якій вони здійснювалися, потребує оволодіння вміннями будувати висловлювання, а навчання дітей умінням самостійно їх створювати буде сприяти оптимізації освоєння ними вищезазначених мовленнєвих функцій.

Дослідниками розроблялися питання формування у дітей умінь самостійної побудови мовленнєвих висловлювань (Звоницкая, 1941; Войтко, 1970; Абдилов, 1973; Самошкіна, 1995), але не вивчався зв'язок такого навчання з освоєнням регулятивної й планувальної функцій мовлення та вплив цих функцій на вольовий розвиток дітей. Ми пропонуємо власну функціонально-структурну модель оптимізації процесу освоєння дітьми планувальної та регулятивної функцій мовлення шляхом навчання їх побудові висловлювань різного змісту і структури, яка представлена на рис. 2 (Поуль, 2017).

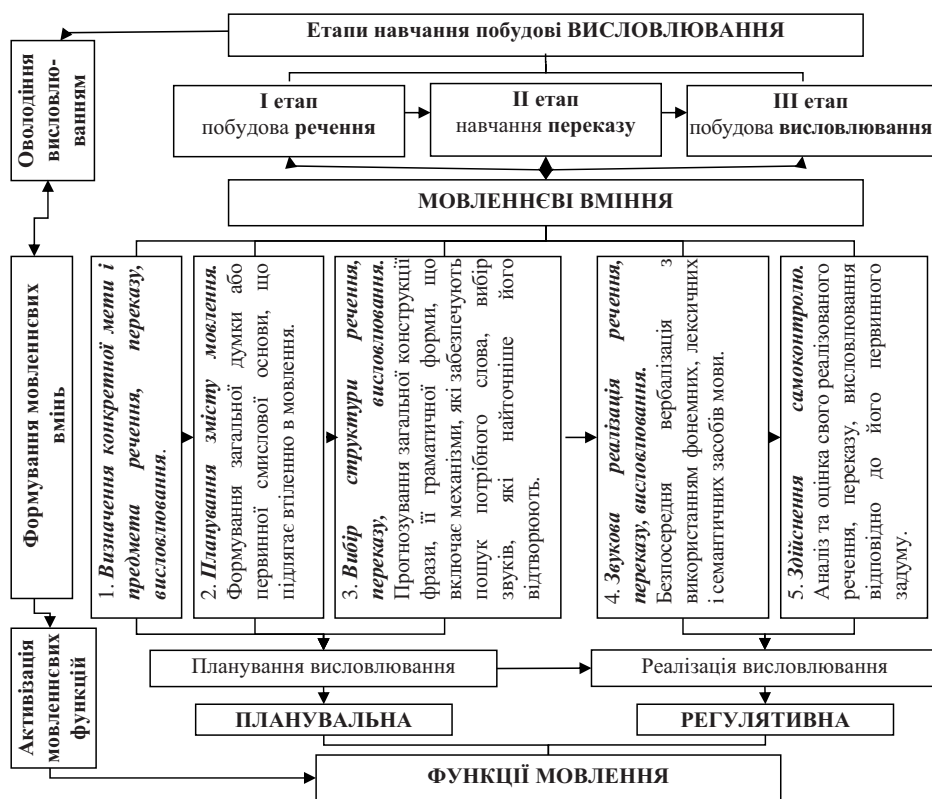

Рис. 2. Функціонально-структурна модель оптимізації процесу освоєння планувальної та регулятивної функцій мовлення дітьми при формуванні в них мовленнєвих умінь

Згідно з результатами досліджень (Леушина, 1941; Скалкин, 1983; Корніяка, 2001; Рубинштейн, 2007) навчання дітей створенню власного висловлювання складається з декількох етапів: оволодіння

побудовою речення, навичками переказу і тільки потім – уміннями самостійного формулювання думок. На наш погляд, реалізація кожного з етапів передбачає наявність певних мовленнєвих умінь. При переході від попереднього до наступного навчального етапу вміння дітей будуть удосконалюватися, а це сприятиме оптимізації процесу освоєння ними вищезначених функцій. Вважаємо, що оволодіння дитиною вміннями визначати конкретну мету і предмет мовлення на кожному етапі роботи, планування його змісту і вибір відповідної структури активізує розвиток планувальної функції мовлення, а аналіз, оцінка та корекція свого висловлювання – регулятивної. Отже, формування у дітей вищезазначених мовленнєвих умінь буде оптимізувати процес освоєння ними планувальної та регулятивної функцій мовлення.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз наукової літератури за проблемою дослідження показав: 1) встановлено взаємозв'язок вольових і мовленнєвих процесів у дошкільників та молодших школярів, але не досліджувалася його динаміка в цих вікових періодах; 2) відмічається залежність становлення регулятивної і планувальної функцій мовлення від появи у дитини умінь самостійно будувати висловлювання, але не досліджувалася роль сформованості мовленнєвих умінь в освоєнні цих функцій; 3) науковці вказують на зв'язок мовленнєвих функцій із розвитком вольової поведінки, водночас ними не достатньо вивчені особливості їх освоєння та роль у вольовому розвитку дітей; 4) взагалі не було предметом наукових досліджень питання формування у дітей умінь будувати мовленнєві висловлювання у зв'язку з освоєнням ними мовленнєвих функцій та розвитком їхньої вольової поведінки.

Мета та завдання дослідження. Актуальність і недостатня розробленість низки питань дозволили нам сформулювати припущення: оскільки мовлення виконує регулятивну та планувальну функції в саморегуляції поведінки дітей, то оптимізація їхнього вольового розвитку можлива завдяки активізації процесу становлення цих функцій шляхом формування умінь самостійної побудови зв'язних висловлювань, в яких саме ці функції і виявляються. Означена проблематика зумовила *мету дослідження* – з'ясувати вплив регулятивної та планувальної функцій мовлення на вольовий розвиток старших дошкільників і молодших школярів.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися наступні завдання:

1. Визначити особливості освоєння дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку мовленнєвих умінь і функцій.

2. Дослідити роль регулятивної та планувальної функцій мовлення у вольовому розвитку старших дошкільників і молодших школярів.

3. Розробити програму формування мовленнєвих умінь як чинника оптимізації освоєння регулятивної та планувальної мовленнєвих функцій як шлях стимулювання розвитку вольової поведінки дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, експериментально перевірити її ефективність.

Методи та методики дослідження

Для розв'язання поставлених у роботі завдань був застосований комплекс методів, до якого увійшли: теоретичне моделювання (розробка функціонально-структурної моделі оптимізації процесу освоєння планувальної та регулятивної функцій мовлення дітьми при формуванні в них мовленнєвих умінь), констатувальний експеримент (визначення особливостей вольового розвитку та сформованості вмінь моделювати мовленнєві висловлювання у дошкільників і молодших школярів), формувальний експеримент (реалізація розробленої програми розвитку вольової поведінки дітей дошкільного і молодшого шкільного віку та визначення її ефективності), методи математичної статистики (коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, t-критерій Стьюдента, критерій Вілкоксона, критерій χ^2 Пірсона, тест Левена, критерій Брауна-Форсайта, критерій Хотеллінга).

Аналіз результатів первинного дослідження дозволив виявити особливості взаємозв'язку між мовленнєвим та вольовим розвитком старших дошкільників та молодших школярів та дослідити їх зв'язок у двох ситуаціях: при виконанні діяльності під керівництвом дорослого і при самостійному управлінні діями однолітка, коли дитина одночасно планує спільну діяльність і регулює власну поведінку та поведінку партнера (Поуль, 2008).

Так, здійснення вольової поведінки у старших дошкільників у більшій мірі пов'язано з повнотою їх висловлювань ($r=0,61$, $p<0,001$), у першокласників – із повнотою ($r=0,61$, $p<0,001$) і логічністю ($r=0,53$, $p<0,01$), а у другокласників визначено зв'язок між усіма показниками вольового та мовленнєвого розвитку: наполегливістю та повнотою ($r=0,66$, $p<0,001$), самоконтролем і логічністю ($r=-0,41$, $p<0,05$), правильною оцінкою результату своєї роботи й розумінням значення власного мовлення в отриманні цього результату ($r=0,59$, $p<0,001$).

Установлено зв'язок між освоєнням мовленнєвих функцій та рівнем розвитку волі. Здатність дітей із низьким рівнем вольового розвитку підпорядковуватися вимогам дорослого, за допомогою власного мовлення здійснювати супровід дій, констатувати їх результат і порівнювати з вимогами дорослого свідчить про освоєння ними в деякій мірі першого етапу регулятивної функції мовлення, а планування окремих своїх дій у відповідності до завдання педагога – про наявність певних ознак планувальної функції мовлення, але без досягнення її першого етапу. Уміння дітей із середнім рівнем здійснення вольової поведінки аналізувати та оцінювати власні дії й дії однолітків засвідчує досягнення ними другого етапу регулятивної функції мовлення, а планування окремих спільних дій із ровесниками – першого етапу планувальної функції. Дітям із високим рівнем розвитку волі властивий аналіз та оцінка власних дій, виявлення елементарного самоконтролю, тобто освоєння третього етапу регулятивної функції мовлення, а вміння планувати спільну діяльність з іншими дітьми з аналізом особливостей її реалізації та можливих наслідків указує на освоєння ними в деякій мірі другого етапу планувальної функції мовлення. Це підтверджується співставленням частот, з якими зустрічаються певні етапи освоєння мовленнєвих функцій та рівні розвитку волі ($\chi^2=8,4$, $p<0,05$).

Вищезазначене дозволило нам розробити та перевірити ефективність програми формування мовленнєвих умінь як чинника оптимізації освоєння регулятивної та планувальної мовленнєвих функцій, що сприятиме стимулюванню розвитку вольової поведінки дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Створення розвивальної програми ґрунтувалося на визначенні «мовленнєвого висловлювання» та його структури (Леонтьєв, 1969;

Лурия, 1998; Рубинштейн, 2007), методиках і вправах щодо побудови зв'язних речень, переказу й висловлювань дошкільниками (Леонтьев, 1969; Войтко, 1970; Тихеева, 1981; Харченко, 2001; Богуш & Гавриш, 2007) та учнями початкової й середньої школи (Васильєва, 1980; Скалкін, 1983; Волошенко, 1992; Скориніна & Хомуленко, 2003), урахуванні етапів становлення мовленнєвих функцій (рис. 1) і функціонально-структурної моделі оптимізації процесу освоєння планувальної та регулятивної функцій мовлення дітьми при формуванні в них мовленнєвих умінь (рис. 2).

Розвивальна програма складалася з двох частин і реалізовувалася протягом двох років. У формуальному експерименті брали участь 52 дитини старшого дошкільного віку, а далі – учні 1-х класів. Гомогенність експериментальної та контрольної груп (по 26 досліджуваних у кожній) у рівні вольового та мовленнєвого розвитку дітей встановлювалася за допомогою багатовимірного тесту Хотеллінга T^2 на відмінності в дисперсії між двома групами, який заснований на представленні внутрішньо-групових дисперсій через коваріаційні матриці; тесту однорідності дисперсії Левена, який базується на припущенні, що дисперсії в обох групах однакові та є коректним на вибірках більше, ніж 25, як і в нашому випадку. Ці два тести гомогенності доповнювалися тестом однорідності дисперсій Брауна-Форсайта, що заснований на принципі ANOVA та аналізі групових відхилень медіан.

Перша частина програми проводилася зі старшими дошкільниками (Поуль & Волошенко, 2008, 2013). Насамперед освоєння дітьми експериментальної групи першого етапу регулятивної функції мовлення здійснювалося шляхом формування вмінь використовувати надані педагогом різноманітні схеми для побудови власних речень, здійснювати елементарний їх аналіз, знаходити помилки та оцінювати правильність виконання завдання. Далі освоєння другого етапу регулятивної функції мовлення передбачало формування у дітей умінь визначати вид та структуру розповіді (оповідання та опису), будувати її план та переказувати, здійснювати елементарний контроль переказу однолітків і виправляти помилки у їхньому мовленні, спираючись на аналіз й оцінку дорослого. Подальше формування вмінь будувати елементарні висловлювання-роздуми (прохання і пояснення), аналізувати й оцінювати дії однолітків і власні оптимізувало процес освоєння

регулятивної функції мовлення, а розвиток здатності планувати окремі спільні дії з однолітками, продумувати їх послідовність при формулюванні прохань та поясненні власної думки сприяло освоєнню першого етапу планувальної функції мовлення.

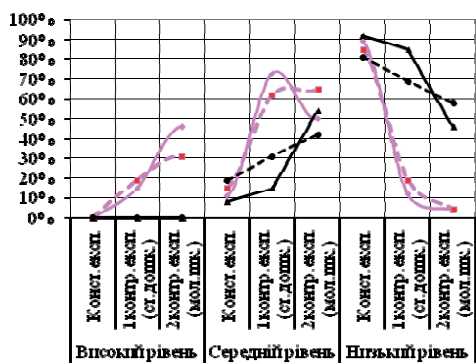
Розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів став логічним продовженням попередньої роботи (Поуль, 2014, 2015). Спочатку шляхом розвитку у першокласників умінь будувати повні поширені речення, планувати тип висловлювання та вибирати відповідну його структуру здійснювалася підготовка до освоєння другого етапу планувальної функції мовлення. Одночасно прояв учнями самоконтролю у дотриманні плану при побудові повідомлення та опису, виявлення здатності аналізувати й оцінювати правильність його реалізації, виправляти елементарні помилки свідчив про досягнення третього етапу регулятивної функції мовлення. Подальше освоєння дітьми другого етапу становлення планувальної функції мовлення, що виявилось у здатності передбачати можливі результати і наслідки власної діяльності та прогнозувати варіанти її здійснення, відбувалося завдяки формуванню вмінь самостійно будувати висловлювання-міркування (висловлювання-доручення, висловлювання-оцінку), а розвиток при цьому здатності оцінювати якість своєї роботи, знаходити свої помилки і розуміти причини власних успіхів або невдач вказувала на перші ознаки освоєння четвертого етапу регулятивної функції мовлення. На завершальному етапі реалізації розвивальної програми здійснювалася цілеспрямована робота щодо оптимізації процесу освоєння планувальної та регулятивної функцій мовлення за рахунок удосконалення вмінь першокласників моделювати висловлювання різних типів.

Результати та дискусії

Після першого і другого року роботи за розвивальною програмою були проведені контрольні зрізи, метою яких стало виявлення змін у рівні мовленнєвого та вольового розвитку дітей експериментальної та контрольної груп. За організацією та методичним оснащенням контрольні зрізи були аналогічні проведеному констатувальному дослідженню. На підставі

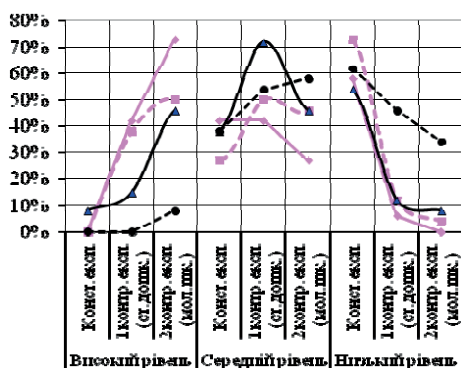
отриманих результатів було встановлено, що відбулися позитивні зміни у кількісній представленості дітей експериментальної групи за рівнями сформованості мовленнєвих умінь (рис. 3) та здійснення вольової поведінки (рис. 4).

По-перше, визначено зміни у мовленнєвому розвитку дітей у ході експериментального та традиційного навчання: у першому випадку вони більш суттєві, адже за два роки дослідження визначено достовірне збільшення показників повноти ($t_s=6,09$, $p<0,001$), логічності ($t_s=12,56$, $p<0,001$) й розуміння значення власного мовлення ($t_s=6,86$, $p<0,001$) як при роботі з дорослим, так і з однолітками (відповідно $t_s=16,31$, $t_s=6,49$, $t_s=5,07$ при $p<0,001$); відмінності по контрольній групі встановлено лише у показниках повноти ($t_s=3,02$, $p<0,01$) і логічності ($t_s=4,6$, $p<0,001$) при виконанні завдання під керівництвом дорослого та при самостійному управлінні діями однолітка ($t_s=2,76$, $p<0,01$; $t_s=2,45$, $p<0,05$ відповідно).

- Сформованість мовленнєвих умінь у дітей експ. груп в ситуації взаємодії з дорослим
- Сформованість мовленнєвих умінь у дітей експ. груп в ситуації взаємодії з однолітком
- Сформованість мовленнєвих умінь у дітей контр. груп в ситуації взаємодії з дорослим
- Сформованість мовленнєвих умінь у дітей контр. груп в ситуації взаємодії з однолітком

Рис. 3. Розподіл дітей за рівнями сформованості мовленнєвих умінь, що виявлені в ситуаціях їх взаємодії з дорослим та однолітками (у%)

- Вольова поведінка дітей експ. групи в ситуації взаємодії з дорослим
- Вольова поведінка дітей експ. групи в ситуації взаємодії з однолітком
- Вольова поведінка дітей контр. групи в ситуації взаємодії з дорослим
- Вольова поведінка дітей контр. групи в ситуації взаємодії з однолітком

Рис. 4. Розподіл дітей за рівнями здійснення вольової поведінки, що виявлена в ситуаціях їхньої взаємодії з дорослим та однолітками (у%)

По друге, виявлено динаміку розвитку волі: в експериментальній групі кількість дітей із високим рівнем вольової поведінки збільшилася з 0% до 73% у ситуації виконання роботи під керівництвом дорослого та з 0% до 50% у спільній діяльності з ровесником; значущі відмінності встановлено за показниками наполегливості ($t_s=11,80$, $p<0,001$), самоконтролю ($t_s=7,90$, $p<0,001$) й оцінки результату діяльності ($t_s=-8,09$, $p<0,001$) при взаємодії з дорослим, а також з однолітками ($t_s=3,81$, $t_s=-5,97$, $t_s=5,88$ відповідно $p<0,001$). При навчанні за традиційною програмою значуще збільшення показників наполегливості ($t_s=9,19$, $p<0,001$), самоконтролю ($t_s=4,55$, $p<0,001$) й оцінки результату діяльності ($t_s=-3,33$, $p<0,01$) виявлено лише при роботі з дорослим, а у спільній діяльності з однолітком – тільки за показником оцінки результату ($t_s=3,28$, $p<0,01$).

По третє, визначено зміни у структурі взаємозв'язків між показниками розвитку волі та мовлення дітей експериментальної групи. На основі аналізу кореляційних зв'язків встановлено, що високий рівень вольового розвитку у старшому дошкільному віці пов'язаний із повнотою ($r=0,89$, $p<0,001$), логічністю ($r=0,56$, $p<0,01$) та розумінням значення власного мовлення ($r=0,43$, $p<0,05$). Значущі кореляції між вольовим розвитком і повнотою ($r=0,67$, $p<0,001$) та логічністю ($r=0,48$, $p<0,05$) висловлювань зберігаються й у молодшому шкільному віці, при цьому в більшій мірі посилюється зв'язок із розумінням значення власного мовлення ($r=0,79$, $p<0,001$). Наявність існування зв'язку між вольовим розвитком дітей та освоєнням ними мовленнєвих функцій підтверджується результатами співставлення частот, з якими зустрічаються певні етапи освоєння мовленнєвих функцій та рівні розвитку волі у старших дошкільників ($\chi^2=8,67$, $p<0,05$) і першокласників ($\chi^2=5,64$, $p<0,05$) експериментальної групи та в учнів 1-х класів контрольної групи ($\chi^2=13,00$, $p<0,01$).

Таким чином, отримані результати дозволили пересвідчитися в ефективності розробленої розвивальної програми щодо самостійної побудови висловлювань у зв'язку з освоєнням мовленнєвих функцій та оптимізації розвитку їх вольової поведінки дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку в умовах навчальної діяльності.

Висновки

Отримані в ході дослідження результати дозволили сформулювати такі висновки:

1. Виявлено взаємозв'язок між сформованістю мовленнєвих умінь у старших дошкільників і молодших школярів й освоєнням ними планувальної функції мовлення – діти здатні визначати головну думку свого висловлювання й продумувати послідовність його здійснення залежно від структури. Подібний взаємозв'язок помічено і щодо регулятивної функції мовлення – старші дошкільники та першокласники можуть втілити задум, зіставити одержаний результат із передбачуваним та оцінити його. Рівень сформованості у дітей мовленнєвих умінь визначає етапи освоєння ними функцій мовлення: високий рівень сформованості вмінь моделювати висловлювання, сприяє освоєнню II-го етапу планувальної та III-го етапу регулятивної функцій мовлення; середній рівень відповідає становленню I-го етапу планувальної та II-го етапу регулятивної функцій мовлення; низький рівень свідчить про освоєння лише I-го етапу регулятивної функції мовлення. У кожному віковому періоді освоєння функцій має певні особливості: у дітей-дошкільників більш активно відбувається процес становлення регулятивної функції мовлення, а у першокласників – планувальної. Тобто, старший дошкільний вік можна вважати сензитивним для освоєння дітьми регулятивної функції мовлення, а молодший шкільний – планувальної.

2. Визначено роль освоєння мовленнєвих функцій у розвитку вольової поведінки старших дошкільників і молодших школярів. Так, освоєння дітьми II-го етапу планувальної та III-го етапу регулятивної функцій мовлення забезпечує високий рівень прояву вольової поведінки: виконання повного обсягу роботи з дотриманням усіх заданих правил, усунення незначних помилок у ході діяльності або при повторній перевірці роботи та оцінювання результату з урахуванням допущених недоліків. У дітей, у яких відмічається освоєння I-го етапу планувальної та II-го етапу регулятивної функцій мовлення, спостерігається середній рівень розвитку волі, а саме планування спільних дій з однолітками та їх етапів, виконання більше половини обсягу роботи, дотримання певних правил, здійснення елементарного контролю, оцінки й аналізу дій партнерів

і поодиноких спроб оцінити результат власної діяльності, оскільки помічають тільки частину допущених помилок. При освоєнні лише I-го етапу регулятивної функції мовлення в поведінці дітей спостерігається недостатній прояв наполегливості та самоконтролю, відсутність умінь адекватно оцінити отриманий результат, відповідно рівень розвитку їхньої вольової поведінки є низьким.

3. Результати контрольного дослідження свідчать про ефективність розвивальної програми та відповідність поставленим цілям. По закінченні означеної програми визначено: 1) суттєві зміни в мовленнєвому розвитку дітей, адже у значній кількості дітей-дошкільників спостерігається середній рівень сформованості мовленнєвих умінь, а в майже половини першокласників – високий (у ході традиційного навчання вони мінімальні, оскільки для більшості старших дошкільників і першокласників характерним є низький рівень зв'язного мовлення); 2) позитивну динаміку розвитку волі – діти старшого дошкільного віку виявляють середній і високий рівні вольової поведінки, а молодші школярі – високий (при традиційному навчанні для більшості старших дошкільників характерним є низький рівень розвитку волі, а для більшості першокласників – середній); 3) динаміку змін у взаємозв'язку розвитку волі та мовлення дітей, а саме: вольовий розвиток дітей виявився пов'язаним з усіма показниками зв'язного мовлення, водночас у старших дошкільників у більшій мірі з повнотою й логічністю їхніх висловлювань, у першокласників – із розумінням значення власного мовлення в діяльності (при традиційному навчанні здійснення вольової поведінки старшими дошкільниками у більшій мірі пов'язано з повнотою їхніх висловлювань, першокласниками – з повнотою і логічністю).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. Напрямки подальшої науково-дослідної роботи вбачаємо у вивченні особливостей взаємозв'язку освоєння мовленнєвих функцій і розвитку волі у школярів інших вікових груп.

Література

Абдилов М.Ш. Динамика развития словарного запаса и навыков устной речи у младших школьников : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Баку, 1973.

- Бастун Н.А. Психологічний аналіз причин низької успішності навчання шестирічних першокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1992.
- Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови / За ред. А.М. Богуш. Київ : Вища шк., 2007. 542 с.
- Васильева В.Н. Формирование процессуальной стороны самостоятельности школьников в обучении речевой деятельности : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Казань, 1980.
- Войтко Л.Ф. Особенности формирования доказательств у детей дошкольного возраста : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 21.967. Киев, 1970.
- Волков Б.С., Волкова Н.В. Психология общения в детском возрасте. Москва : Педагогическое общество России, 2003. 240 с.
- Волошенко Л.И. Развитие продуктивных функций памяти у младших школьников в процессе усвоения семантической и логической структуры текстовой информации : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харьков, 1992.
- Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва, 1999. 352 с.
- Звоницкая А.С. Психологический анализ связности речи в ее развитии у школьника. *Психология речи: ученые записки* / отв. ред. С.Л. Рубинштейн. Ленинград : Ленинградский государственный педагогический институт им. А.И. Герцена, 1941. Т. XXXV. С. 73–137.
- Карпова С.Н., Ахунджанова С.А. Особенности развития форм и функций речи дошкольника в различных ситуациях общения. *Категории, принципы и методы психологии. Психические процессы : тезисы научных сообщений советских психологов к VI Всесоюзному съезду Общества психологов СССР*. Москва, 1983. С. 651–653.
- Карпова С.Н., Степанова М.А. Особенности связной речи дошкольников при общении со взрослым и сверстником. *Вестник Моск. ун-та. Серия 14 : Психология*. 1984. № 4. С. 21–28.
- Корніяка О.М. Ефективний методичний засіб дослідження і розвитку мовлення школярів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 3. С. 16–18.
- Котырло В.К. Развитие волевого поведения у дошкольников. Киев : Рад. шк., 1971. 199 с.
- Кулачковская С.Е. Развитие волевых действий у детей дошкольного возраста : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Москва, 1973.
- Лаужикас И. Очерки по воспитанию воли учащихся : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : 1.00.07. Вильнюс, 1967.
- Левина Р.Е. Идеи Л.С. Выготского о планирующей речи ребенка. *Вопросы психологии*. 1968. № 4. С. 105–115.
- Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. Москва, 1969. 307 с.
- Леушина А.М. Развитие связной речи у дошкольника. *Психология речи: ученые записки* / отв. ред. С.Л. Рубинштейн. Ленинград : Ленинградский государственный педагогический институт им. А.И. Герцена, 1941. Т. XXXV. С. 21–72.
- Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. Москва : Педагогика, 1986. 144 с.
- Лубовский В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей. Москва : Педагогика, 1978. 224 с.
- Лурья А.Р. Язык и сознание / Под ред. Е.Д. Хомской. Ростов н/Д : Феникс, 1998. 413 с.

- Лурия А.Р., Юдович Ф.Я. Речь и развитие психических процессов у ребенка : Экспериментальное исследование. Москва : АПН РСФСР, 1956. 94 с.
- Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития. Москва : Издательский центр «Академия», 2006. 608 с.
- Непомнящая Н.И. Становление личности ребенка 6–7 лет. Москва : Педагогика, 1992. 160 с.
- Переверзева В.М. Психологический анализ прямых и косвенных форм регуляции поведения детей дошкольного возраста : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Киев, 1981.
- Пименов А.В. Управление собственным речевым действием в диалоге : автореф. дисс. ... канд. филолог. наук : 664. Москва, 1971.
- Полищук В.М. Психологічні особливості дітей перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1995.
- Поуль В.С. Взаємозв'язок етапів становлення регулятивної та планувальної функцій мовлення у дітей. *Провідна роль освітнього досвіду в становленні особистості: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2015 р.)*. Режим доступу: <http://distance.dnu.dp.ua/ukr/conference/2015/aspecty/Poul.pdf>
- Поуль В.С. Особенности динамики волевого и речевого развития детей в условиях экспериментального и традиционного обучения. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. 2014. № 6(96). С. 163–167. Режим доступу: <http://jurnal.org/articles/2014/psih36.html>
- Поуль В.С. Особливості взаємозв'язку мовленнєвої діяльності та вольової поведінки дітей дошкільного та молодшого шкільного. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 9(114). С. 51–59.
- Поуль В.С. Особливості оптимізації процесу освоєння планувальної та регулятивної функцій мовлення дітьми. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди»*. Київ : Гнозис, 2015. Вип. 35. Т. I(13): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». С. 299–305.
- Поуль В.С., Волощенко Л.І. Навчання старших дошкільників побудові мовленнєвих висловлювань як умови їхнього вольового розвитку. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 12. С. 10–17.
- Поуль В.С., Волощенко Л.І. Развитие связной речи детей старшего дошкольного возраста. Донецк : Каштан, 2008. 292 с.
- Психология личности и деятельности дошкольника / Под ред. А.В. Запорожца, Д.Б. Эльконина. Москва : Просвещение, 1965. С. 71–108, 282–286.
- Психологія / Під ред. Г.С. Костюка. Київ : Рад. шк., 1968.
- Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 713 с.
- Самошкина Л.Н. Развитие функций и форм речи дошкольников. Днепропетровск : ДДУ, 1995. 52 с.
- Скалкин В.Л. Обучение монологическому высказыванию (на материале английского языка). Киев : Рад. шк., 1983. 119 с.
- Скориніна О.В., Хомуленко Т.Б. Когнітивний стиль і пам'ять: парадокси дослідження : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. 232 с.
- Субботский Е.В. Психология отношений партнерства у дошкольников. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1976. 144 с.

- Тихеева Е.И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). Москва : Просвещение, 1981. 159 с.
- Харченко Н. Формування навичок міркування у дітей 5–6 річного віку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 2. С. 18–20.
- Шибитская Л.А. Формирование саморегуляции поведения старших дошкольников : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Киев, 1973.
- Benigno, J.P., Byrd, D.L., McNamara, J.P., Berg, W.K., & Farrar, M.J. (2011). Talking through transitions: Microgenetic changes in preschoolers' private speech and executive functioning. *Child Language Teaching and Therapy*, 27(3), 269–285. <https://doi.org/10.1177/0265659010394385>
- Harris-Schmidt, G., & McNamee, G.D. (1986). Children as authors and actors : literacy development through 'basic activities'. *Child Language Teaching and Therapy*, 2(1), 63–73. <https://doi.org/10.1177/026565908600200106>
- Lunzer, E.A. (1968). *The Regulation of Behavior*. New York : American Elsevier.
- McDaniel, D., McKee, C., & Garrett, M.F. (2010). Children's sentence planning : Syntactic correlates of fluency variations. *Journal of Child Language*, 37(1), 59–94. <https://doi.org/10.1017/S0305000909009507>
- McTear, M.F. (1984). Structure and Process in Children's Conversational Development. *Discourse Development: Progress in Cognitive Development Research*. Stan A. Kuczaj II (Ed.). New York : Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-9508-9_3
- Mussen, P.H., Conger, J.J., & Kagan, J. (1970). *Readings in Child Development and Personality*. New York: Harper Paw.
- Poul, V. (2017). Justification of conditioning volitional development of children's mastering their language skills and functions. *EUREKA: Social and Humanities (Psychology)*, 3, 56–64. <http://dx.doi.org/10.21303/2504-5571.2017.00346>
- Sadagopan, N., & Smith, A. (2008). Developmental Changes in the Effects of Utterance Length and Complexity on Speech Movement Variability. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 51, 1138–1151. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2008/06-0222\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2008/06-0222))

References

- Abdilov, M.Sh. (1973). Dinamika razvitiya slovarnogo zapasa i navyikov ustnoy rechi u mladshih shkolnikov [Dynamics of junior schoolchildren' vocabulary and oral speech skills development]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Baku [in Russian].
- Bastun, N.A. (1992). Psykholohichnyy analiz prychn nyzkoyi uspishnosti navchannya shestyrichnykh pershoklasnykiv [Psychological analysis of the reasons of the six-year-old first-graders' studying low success]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Bogush, A.M., & Gavrish, N.V. (2007). *Doshkilna lingvodidaktika: Teorija i metodika navchannya ditej ridnoi movi [Preschool linguo-didactics: the native language children' teaching theory and methodology]*. Kyiv: Vishha shkola [in Ukrainian].
- Vasileva, V.N. (1980). Formirovanie protsessualnoy storonyi samostoyatel'nosti shkolnikov v obuchenii rechevoy deyatel'nosti [The procedural aspect of the schoolchildren' independence formation in speech activity training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kazan [in Russian].

- Vojtko, L.F. (1970). Osobnosti formirovaniya dokazatelstv u detey doshkolnogo vozrasta [Features of the reasoning formation in preschool children]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Russian].
- Voloshenko, L.I. (1992). Razvitie produktivnykh funktsiy pamyati u mladshikh shkolnikov v protsesse usvoeniya semanticheskoy i logicheskoy struktury tekstovoy informatsii [The productive memory functions development in junior schoolchildren in the acquisition process of the textual information semantic and logical structure]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Russian].
- Volkov, B.S., & Volkova, N.V. (2003). *Psikhologiya obscheniya v detskom vozraste [Communication psychology in childhood]*. Moscow: Pedagogicheskoe obschestvo Rossii [in Russian].
- Vygotskiy, L.S. (1999). *Myshlenie i rech [Thought and Language]*. Moscow [in Russian].
- Zvonitskaya, A.S. (1941). Psihologicheskii analiz svyaznosti rechi v ee razvitii u shkolnika [Psychological analysis of the speech connectivity in its development in a schoolchild]. S.L. Rubinshteyn (Ed.). *Psikhologiya rechi: uchenye zapiski – Speech psychology: memoirs*. (Vols. XXXV), (pp. 73–137). Leningrad: Leningradskiy gosudarstvenniy pedagogicheskiiy institut im. A.I. Gertsena [in Russian].
- Karpova, S.N., & Ahundzhanova, S.A. (1983). Osobnosti razvitiya form i funktsiy rechi doshkolnika v razlichnykh situatsiyakh obscheniya [Qualities of the preschooler's speech forms and functions development in various communication situations]. Proceedings from CPMP '83: *VI Vsesoyuznyy syezd Obshchestva psikhologov SSSR «Kategorii, printsipy i metody psikhologii. Psikhicheskiye protsessy» – The Sixth National Congress of the USSR Psychologists' Society «Categories, principles and methods of psychology. Mental processes»*. (pp. 651–653). Moscow [in Russian].
- Karpova, S.N., & Stepanova, M.A. (1984). Osobnosti svyaznoy rechi doshkolnikov pri obschenii so vzroslym i sverstnikom [Qualities of the preschoolers' coherent speech when communicating with adult and peer]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Psikhologiya – Herald of the Moscow university. Psychology*, 4, 21–28 [in Russian].
- Korniyaka, O.M. (2001). Efektyvnyi metodychnyi zasib doslidzhennia i rozvytku movlennia shkoliariv [An effective methodological research and schoolchildren's speech development tool]. *Praktychna psykhohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work*, 3, 16–18 [in Ukrainian].
- Kotyrlu, V.K. (1971). *Razvitiye volevogo povedeniya u doshkolnikov [Development of preschoolers' volitional behavior]*. Kyiv: Radianska shkola [in Russian].
- Kulachkovskaya, S.Ye. (1973). Razvitiye volevykh deystviy u detey doshkolnogo vozrasta [Development of preschoolers' volitional actions]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Lauzhikas, I. (1967). Ocherki po vospitaniyu voli uchashchikhsya [Schoolchildren' will training essays]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Vilnyus [in Russian].
- Levina, R.E. (1968). Idei L.S. Vygotskogo o planiruyushchey rechi rebenka [L.S. Vygotsky's ideas about the child's planning speech]. *Voprosy psikhologii – Psychological issues*, 4, 105–115 [in Russian].
- Leontyev, A.A. (1969). *Psikholingvisticheskiye edynitsy i porozhdeniye rechevogo vyskazyvaniya [Psycholinguistic units and speech utterance production]*. Moscow: Nauka [in Russian].

- Leushina, A.M. (1941). Razvitiye svyaznoy rechi u doshkolnika [Development of preschoolers' coherent speech]. S.L. Rubinshteyn (Eds.), *Psikhologiya rechi: uchenyye zapiski – The psychology of speech: memoir* (Vols. XXXV), (pp. 21–72). Leningrad: Leningradskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy institut im. A.I. Gertsena [in Russian].
- Lisina, M.I. (1986). *Problemy ontogeneza obshcheniya [Problems of communication ontogeny]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- Lubovskiy, V.I. (1978). *Razvitiye slovesnoy regulyatsii deystviy u detey [Verbal regulation development of children's actions]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- Luriya, A.R., & Yudovich, F.Ya. (1956). *Rech i razvitiye psikhicheskikh protsessov u rebenka : Eksperimentalnoye issledovaniye [Speech and child's mental processes development: Experimental study]*. Moscow: APN RSFSR [in Russian].
- Luriya, A.R. (1998). *Yazyk i soznaniye [Language and Consciousness]*. Ye.D. Khomskaya (Eds.). Rostov-na-Donu: Feniks [in Russian].
- Mukhina, V.S. (2006). *Vozrastnaya psikhologiya. Fenomenologiya razvitiya [Developmental psychology. Phenomenology of development]*. Moscow: Izdatelskiy tsentr «Akademiya» [in Russian].
- Nepomnyashchaya, N.I. (1992). *Stanovleniye lichnosti rebenka 6–7 let [Six-seven-year-old child's personality formation]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- Pereverzeva, V.M. (1981). Psikhologicheskiy analiz pryamykh i kosvennykh form regulyatsii povedeniya detey doshkolnogo vozrasta [Psychological analysis of direct and indirect forms of behavior regulation in preschoolers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Russian].
- Pimenov, A.V. (1971). Upravleniye sobstvennym rechevym deystviyem v dialoge [Managing one's own speech action in a dialogue]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Polishchuk, V.M. (1995). Psikhologichni osoblyvosti ditei perekhidnoho periodu vid doshkolnoho do molodshoho shkilnoho viku [Psychological features of children of transition period from preschool to junior school age]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Poul, V.S., & Voloshenko, L.I. (2008). *Razvitiye svyaznoy rechi detey starshogo doshkolnogo vozrasta [Coherent speech development of senior preschool age children]*. Donetsk: Kashtan [in Russian].
- Poul, V.S. (2008). Osoblyvosti vzaiemozviazku movlennievoi diialnosti ta volovoi povedinky ditei doshkolnoho ta molodshoho shkilnoho viku [Interconnection features of the preschool and junior school age children's speech activity and volitional behavior]. *Praktychna psikhologhiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work*, 9(114), 51–59 [in Ukrainian].
- Poul, V.S., & Voloshenko, L.I. (2013). Navchannia starshykh doshkolnykh pobudovi movlennievyykh vyslovliuvan yak umovy yikhnoho volovoho rozvytku [Teaching senior preschoolers to build speech utterances as a condition of their volitional development]. *Praktychna psikhologhiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work*, 12, 10–17 [in Ukrainian].
- Poul, V.S. (2014). Osobennosti dinamiki volevogo i rechevogo razvitiya detey v usloviyakh eksperimentalnogo i traditsionnogo obucheniya [Features of children's volitional and speech development dynamics in conditions of experimental and traditional education]. *Zhurnal nauchnykh publikatsiy aspirantov i doktorantov – Journal of Graduate Students' and Doctoral Candidates' Scientific Publications*, 6(96), 163–167 [in Russian]. Retrieved from <http://jurnal.org/articles/2014/psih36.html>

- Poul, V.S. (2015a). Vzaiemozviazok etapiv stanovlennia rehuliatyvnoi ta planuvalnoi funktsii movlennia u ditei [Interconnection of the stages development of children's regulatory and planning speech functions]. Proceedings from LREPPF '15: *Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia «Providna rol osvithnoho dosvidu v stanovlenni osobystosti» – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Leading Role of Educational Experience in the Personality Formation»* [in Ukrainian]. Retrieved from <http://distance.dnu.dp.ua/ukr/conference/2015/aspecty/Poul.pdf>
- Poul, V.S. (2015b). Osoblyvosti optymizatsii protsesu osvoiennia planuvalnoi ta rehuliatyvnoi funktsii movlennia ditmy [Features of the development process optimization of children's planning and regulatory speech functions]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni H.S. Skovorody» – Humanitarian Herald of the SHEE «Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after G.S. Skovoroda», 35, 299–305. Kyiv: Hnozys [in Ukrainian].*
- Kostyuk, H.S. (Eds.). (1968). *Psykhohiia [Psychology]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Zaporozhets, A.V., & Elkonin, D.B. (Eds.). (1965). *Psikhologiya lichnosti i deyatelnosti doshkolnika [Psychology of the preschooler's personality and activity]*. Moscow: Prosvshcheniye [in Russian].
- Rubinshteyn, S.L. (2007). *Osnovy obshchey psikhologii [Rudiments of General Psychology]*. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
- Samoshkina, L.N. (1995). *Razvitiye funktsiy i form rechi doshkolnikov [Development of preschoolers' speech functions and forms]*. Dnipropetrovsk: DDU [in Russian].
- Skalkin, V.L. (1983). *Obucheniyе monologicheskomu vyskazyvaniyu (na materiale angliyskogo yazyka) [Teaching of monologic utterance (based on English)]*. Kyiv: Radianska shkola [in Russian].
- Skorynina, O.V., & Khomulenko, T.B. (2003). *Kohnityvnyi styl i pamiat: paradoksy doslidzhennia [Cognitive style and memory: research paradoxes]*. Kharkiv: VD «INZhEK» [in Ukrainian].
- Subbotkiy, E.V. (1976). *Psikhologiya otnosheniy partnerstva u doshkolnikov [Psychology of preschoolers' partnership relations]*. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].
- Tikheyeva, Ye.I. (1981). *Razvitiye rechi detey (rannego i doshkolnogo vozrasta) [Development of children's speech (early and preschool age)]*. Moscow: Prosvshcheniye [in Russian].
- Harchenko, N. (2001). Formuvannia navychok mirkuvannia u ditei 5–6 richnoho viku [Five-six-year-old children's thinking skills formation]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 2, 18–20 [in Ukrainian]*.
- Shibitskaya, L.A. (1973). Formirovaniye samoregulyatsii povedeniya starshikh doshkolnikov [Formation of senior preschoolers' behavior self-regulation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Russian].
- Benigno, J.P., Byrd, D.L., McNamara, J.P., Berg, W.K., & Farrar, M.J. (2011). Talking through transitions: Microgenetic changes in preschoolers' private speech and executive functioning. *Child Language Teaching and Therapy, 27(3), 269–285*. <https://doi.org/10.1177/0265659010394385>
- Harris-Schmidt, G., & McNamee, G.D. (1986). Children as authors and actors : literacy development through 'basic activities'. *Child Language Teaching and Therapy, 2(1), 63–73*. <https://doi.org/10.1177/026565908600200106>
- Lunzer, E.A. (1968). *The Regulation of Behavior*. New York : American Elsevier.

- McDaniel, D., McKee, C., & Garrett, M.F. (2010). Children's sentence planning : Syntactic correlates of fluency variations. *Journal of Child Language*, 37(1), 59–94. <https://doi.org/10.1017/S0305000909009507>
- McTear, M.F. (1984). Structure and Process in Children's Conversational Development. *Discourse Development: Progress in Cognitive Development Research*. Stan A. KuczajII (Ed.). New York : Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-9508-9_3
- Mussen, P.H., Conger, J.J., & Kagan, J. (1970). *Readings in Child Development and Personality*. New York: Harper Paw.
- Poul, V. (2017). Justification of conditioning volitional development of children's mastering their language skills and functions. *EUREKA: Social and Humanities (Psychology)*, 3, 56–64. <http://dx.doi.org/10.21303/2504-5571.2017.00346>
- Sadagopan, N., & Smith, A. (2008). Developmental Changes in the Effects of Utterance Length and Complexity on Speech Movement Variability. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 51, 1138–1151. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2008/06-0222\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2008/06-0222))

АНОТАЦІЯ

В основу статті покладена ідея вивчення зростання регулятивної ролі мовлення в організації й виконанні діяльності та здійсненні власної поведінки. Відповідно до цієї ідеї, вольова поведінка дитини виникає з появою вмінь будувати мовленнєві висловлювання, коли за їх допомогою вона починає складати план своєї діяльності та регулювати процес її здійснення, тобто відбувається освоєння планувальної та регулятивної функції мовлення.

Акцент поставлено саме на проблемі формування у дітей умінь самостійної побудови висловлювань у зв'язку з освоєнням мовленнєвих функцій та їх вольовим розвитком. Обґрунтовано взаємозв'язок етапів становлення регулятивної та планувальної функцій мовлення у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку й обумовленість вольового розвитку дітей освоєнням ними мовленнєвих умінь і функцій.

У роботі представлена функціонально-структурна модель оптимізації процесу освоєння планувальної та регулятивної функцій мовлення дітьми при формуванні в них мовленнєвих умінь. Висвітлено структуру програми формування у старших дошкільників і першокласників умінь моделювати мовленнєві висловлювання для освоєння ними плануючої та регулюючої функцій, становлення яких розглядається як один із механізмів розвитку їхньої вольової поведінки. Експериментально доведено ефективність означеної програми, результати якої свідчать про суттєві зміни в мовленнєвому розвитку дітей, позитивну динаміку розвитку волі, динаміку змін у взаємозв'язку між розвитком волі та мовленням дітей, а саме: вольовий розвиток виявився пов'язаним з усіма показниками зв'язного мовлення, водночас у старших дошкільників у більшій мірі з повнотою й логічністю їх висловлювань, у першокласників – із розумінням значення власного мовлення в діяльності.

На основі аналізу теоретико-експериментальних праць науковців та результатів представленої емпіричного дослідження запропонована

ідея вважати старший дошкільний вік сензитивним для освоєння дітьми регулятивної функції мовлення, а молодший шкільний – планувальної.

Ключові слова: регулююча та плануюча функції мовлення, мовленнєві висловлювання, вольова поведінка, старший дошкільний вік, молодший шкільний вік.

Поуль Валентина, Бодык Остап. Влияние регулирующей и планирующей функций речи на волевое развитие старших дошкольников и младших школьников

АННОТАЦИЯ

В статье представлена идея изучения возрастающей регулирующей роли речи в организации детьми своей деятельности и осуществлении собственного поведения. Согласно этой идее, волевое поведение ребенка возникает с появлением умений строить речевые высказывания, когда с их помощью он начинает составлять план своей деятельности и регулировать процесс ее осуществления, то есть происходит освоение планирующей и регулирующей функций речи.

Акцент поставлен именно на проблеме формирования у детей умений самостоятельного построения высказываний в связи с освоением речевых функций и их волевым развитием. Обоснованно взаимосвязь этапов становления регулирующей и планирующей функций речи у детей дошкольного и младшего школьного возраста, а также обусловленность волевого развития детей освоением ими речевых умений и функций.

В работе описана функционально-структурная модель оптимизации процесса освоения планировочной и регулятивной функций речи детьми при формировании у них речевых умений. Представлена структура программы формирования у старших дошкольников и первоклассников умений моделировать речевые высказывания для освоения ими планирующей и регулирующей функций, становление которых рассматривается как один из механизмов развития их волевого поведения. Экспериментально доказана эффективность указанной программы, результаты которой свидетельствуют о существенных изменениях в речевом развитии детей, о положительной динамике развития воли, о динамике изменений во взаимосвязи между развитием воли и речи детей, а именно: развитие воли связано со всеми показателями связной речи, в то же время у старших дошкольников в большей степени с полной и логичностью их высказываний, у первоклассников – с пониманием значения собственной речи в деятельности.

На основе анализа теоретико-экспериментальных работ ученых и результатов представленного эмпирического исследования предложена идея считать старший дошкольный возраст сензитивным для освоения детьми регулирующей функции речи, а младший школьный – планирующей.

Ключевые слова: регулирующая и планирующая функции речи, речевые высказывания, волевое поведение, старший дошкольный возраст, младший школьный возраст.